

- Svane, G., 1959., O konstrukciji *budem + particip na -l* u srpskohrvatskom jeziku, Scando-Slavica 5., str. 30. – 51.
- Tanasić, S., 2005., Sintaksa glagola, Predrag Piper i sur., Sintaksa savremenoga srpskog jezika, Beograd, str. 345. – 476.
- Težak, S.; Babić, S., 2005., Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje, Zagreb
- Vuković, J., 1967., Futur drugi i ekvivalentni glagolski oblici po upotrebi u srpskohrvatskom jeziku. U: Sintaksa glagola, Sarajevo, str. 246. – 274. (izvorno: Pitanja književnosti i jezika, knj. IV – V, sv. B, 1957./58., str. 5. –28.)
- Vuković, J., 1938./39., Govor Pive i Drobnjaka, Južnoslovenski filolog, 17.

Sažetak

Petar Vuković, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 81'366'367'367.25, izvorni znanstveni rad
primljen 9. siječnja 2014., prihvaćen za tisak 24. travnja 2014.

Future II in Modern Croatian Language

Based on the analysis of examples from Croatian National Corpus, the article brings a semantic and functional definition of Future II. In temporal clauses, this tense denotes future action but it doesn't indicate its sequence in relation to the action in the main clause. In conditional, relative, place, manner, quantity and comparative clauses Future II denotes priority and concurrency, whereas Future I indicates future subsequence. In concessive-relative clauses Future II also denotes future priority and concurrency, but in these sentences the use of Future I is not possible.

VANJSKOPOLITIČKI UTJECAJI NA HRVATSKI KNJIŽEVNOJEZIČNI RAZVOJ U DRUGOJ POLOVICI XIX. st.

Mario Grčević

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU

 ugoslavenska akademija pozvala je Đuru Daničića u studenom 1876. da se vrati u Zagreb radi izdavanja Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika. Rački obavještava Miklošiča već 25. II. 1875. i 20. X. 1875. da se građa za Rječnik skuplja od 1867. i da se „nadamo“ da će sljedeće godine započeti njegova redakcija. Glede Daničića kaže: „Nakana je, da Gj. Daničić dodje ovamo i ostane, dok se redakcija svrši.“ (Sturm-Schnabel, 1991.: 383. – 384.). Daničić je poslove na Rječniku pokušao prenijeti u Beograd, a zatim se je 10. VIII. 1877. kao profesor beogradske Velike škole obratio ministru inozemnih poslova Jovanu Ristiću i zatražio dopust radi odlaska u Zagreb. Daničić je bio svjestan činjenice da je njegov prvi

odlazak u Zagreb 1866. godine (gdje je boravio do 1873.) bio organiziran tako da bude od koristi Jugoslavenskoj akademiji i Hrvatskoj. Kako bi 1877. izbjegao kritike u tom smjeru i kako bi lakše ishodio dopust, Daničić se u svojem dopisu Ristiću poistovjećuje sa Srbijom i tvrdi (uobičajeno za takve situacije na čistoj ekavici) da se „stvar svodi na prosto pitanje: je li za Srbiju bolje da se ovaj posao uradi s njom ili bez nje?“. Prema njegovu mišljenju „Srbija ne može želeti da se bez nje radi“ (Stojančević, 1981.: 469. – 474.; 471).

U srpnju 1878. godine objavljen je Ogled u kojem je Daničić predstavio koncepciju Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika. Već prije objave Oгледа Šulek piše Jagiću 15. VI. 1878. da je Daničić Račkoga kao „predsjednika sasvim predobio za svoju osnovu (tj. rječnika), tj. za novi pravopis, akademija ni pitana nije.“ (Vince, 1981.: 392.).

Godine 1879. objavljena su u Radu JAZU 45 (1878.: 158. – 213.) četiri prikaza Oгледа. U uvodu se kaže da na „priedlog urednika akademičkoga rječnika pravoga člana prof. dra Gj. Daničića pozvani su osim članova u Zagrebu stanujućih posebnim pismom od 24 srpnja o. g. br. 171 akademici prof. dr. Franjo vitez Miklošić u Beču, prof. I. I. Sreznovski u Petrogradu, prof. dr. V. Jagić u Berlinu i prof. Stojan Novaković u Biogradu, da izjave svoje mnijenje, jeda li se s osnovom toga djela slažu, te jeda li bi se imala i mogla i u čem promieniti ili popuniti.“ Budući da Jagić svoju ocjenu nije poslao, u Radu JAZU 45 objavljuju se ocjene koje su napisali Miklošić, Sreznovski, Veber i Novaković. Veber je u svojoj ocjeni iznio niz bitnih primjedaba. Ovdje valja spomenuti isključivanje hrvatskih suvremenih pisaca za koje Veber primjećuje da „mnogo bolje poznavaju čisti hrvatski jezik, nego li pisci šematizamah naših biskupijah okolo g. 1870.“ itd. Veber zamjerava i to da „Daničić piše akademički rječnik jezikom, koji nije akademički, i koliko vidimo njegov razvoj na zapadu našega naroda, koji neće nikad biti jezik akademije, stolujuće u Zagrebu. Pak zašto on to čini?“. Veber predlaže da bi trebalo „uputiti pisca, da onako piše, kako mi ovdje pišemo“. Zatim osuđuje Daničićev pravopis i na kraju predlaže da Akademija „dade izcrpiti sve važnije pisce 19. vieka, osobito one, koji su se bavili znanošću“ (165). Rački najavljuje 30. XII. 1878. Strossmayeru dotični broj Rada naznačujući da ga Veberova kritika ne treba zabrinjavati: „Čitat ćete u 45. knjizi „Rada“ četiri pisma o „Ogledu Rječnika“. Veberovo je nespretno, ali ostavimo ga, *ut contraria iuxtaposita magis elucescant*.“ Strossmayer mu odgovara 4. I. 1879. s punim povjerenjem: „Drago će mi biti čitati rasprave glede „Rječnika“ u „Radu“. Nek se Daničić ne da smesti. Čim je stvar plemenitija, tijem svijet bezobzirnije na nju udara.“

Ne znajući u kojoj su mjeri Rački i Strossmayer odlučni i da vladaju situacijom u Akademiji, Miklošić u povodu Veberove kritike zabrinuto pita Jagića 8. IV. 1879. vjeruje li on „da bi Južnoslavenska akademija mogla popustiti pred Veberovim pritiscima?“ (Sturm-Schnabel, 1991.: 472.). Jagić odgovora Miklošiću da ne zna i da je znanstveno hermetički odvojen od Zagreba. Time odbija mogućnost urgirati

u Zagrebu u korist Daničiću. Ujedno Miklošiču izražava mišljenje („među nama“) da je Daničić sasvim nepotrebno protiv sebe okrenuo glavne predstavnike zagrebačke škole. Miklošič se na to oglašuje i javlja Jagiću 17. IV. 1879. da će u svezi s Akademijinim rječnikom „pokušati zainteresirati Strossmayera kojega ovdje očekujemo. Možda će uspjeti: bilo bi šteta da se stvar razbije.“ (Sturm-Schnabel, 1991.: 475. – 476.).

Jagić nakon Miklošičeva pisma i Miklošičeve najavljene „intervencije“ kod Strossmayera nije objavio svoje primjedbe o Akademijinu rječniku koje je u osnovnim crtama privatno iznio svojem profesoru i mentoru Miklošiču, već je u svojem Arhivu za slavensku filologiju (br. 3., 1879.: 733. – 734.) Akademiji izrekao preporuku kakvu je očekivao Miklošič, a ujedno i Rački: „Ja mislim da će južnoslavenska Akademija prema toliko iskušanoj znanstvenoj snazi kao što je Daničić najsvrsishodnije postupiti tako da mu dopusti nastaviti s radom, a ne da mu sitničavim prigovorima zagorčava težak posao.“ Svoj osvrt na Daničićev Oglad Jagić završava napomenom da „grafijsko nuansiranje“ u Daničića služi isključivo znanstvenoj svrsi i da nije neprilično.

Miklošičev je prikaz Ogleda nastao tako što je Daničić Miklošiča zamolio 29. VII. 1878. da ga napiše pozivajući se na Strossmayera: „Ovdje je biskup Štrosmajer i svaki dan spominjući ovaj posao ne može ga se nahvaliti uzimajući na um važnost njegovu za našu literaturu. Ali svaki put i on spomene da bi dobro bilo da progovorite o ovom poslu, jer bi nas, veli, glas Vaš ohrabrio i protivnicima (kojih će biti svakojakih) usta zatisnuo.“ Miklošičeva je kratka, no bezrezervna podrška Daničićevoj koncepciji Akademijina rječnika „hrvatskoga ili srpskoga jezika“ u obliku pisma od 8. VIII. 1878. upućena Daničiću, objavljena uz Miklošičevu suglasnost u Radu JAZU 45, no Rački je već prije toga, kako bi u javnosti paradirao Miklošičevim imenom, njegovo pismo objavio bez njegove suglasnosti u Obzoru. Zbog toga se Daničić 15. VIII. 1878. ispričava Miklošiču.

Miklošič je, unatoč danoj podršci rječniku „hrvatskoga ili srpskoga jezika“, u svojoj poredbenoj gramatici slavenskih jezika iz 1879. godine pojam „hrvatski ili srpski jezik“ (tj. „srpski ili hrvatski“) proglasio pogrdnim („falsch“), ostajući više-manje pri tomu da su srpski i hrvatski dva jezika (čakavski i štokavski) (Miklosich, 1879.: 392.).¹ To pokazuje da je Miklošič prema hrvatskomu i srpskomu jezičnomu

---

¹ Znanstveno se je Miklošič ogradio time što je priznao da postoje štokavci Hrvati, prije svega ikavci. Ostajući pri tomu da je štokavština u glavnini „srpska“, Miklošič je ostao vjeran staroj Kopitarovoj zamisli da bi književnojezično ujedinjenje Hrvata i Srba trebalo rezultirati nastankom novoga „srpskoga“ etničkoga središta, koje bi se granalo na katolike i pravoslavce, uz priključenje muslimana u BiH. Time bi se veći dio južnih Slavena podijelio na „Slovence“ i „Srbe“, onako kako je prvotno planirao Kopitar preimenovavši Hrvate J. Dobrovskoga u Vinde, tj. Slovence. Usp. o tom Grčević, 1997a, 1997b. Miklošič je podržao reformu književnoga jezika u BiH početkom 80-ih godina, no na pitanje o imenu službenoga jezika za razliku od Jagića nije se složio da to bude „bosanski“, već je predložio da se vlasti odluče između „srpskoga“ ili „hrvatskoga“ (usp. Kraljačić, 1987.: 235.), što je bila implicitna sugestija u korist „srpskoga“. Vidjeli smo da je za Hrvatsku Miklošič podržavao ime „hrvatski ili srpski“, misleći valjda da će ono „hrvatski“ s vremenom pod utjecajem slavističke „znanosti“ otpasti.

pitanju vodio dvostruku politiku: namjesto da 60-ih godina i 70-ih u skladu sa svojim „znanstvenim“ stajalištem o nacionalnoj razdiobi čakavštine i štokavštine ospori Daničićovo usvajanje koncepcije o jednom jeziku, Miklošič zbog „političkih razloga“ ustrajno podupire Daničića i širenje njegova novoga „pogrješnoga“ pristupa! Štoviše, on kao Slovenac i djelatnik javnih i tajnih bečkih služba u svojem pismu potpore Daničićevoj koncepciji Rječnika JAZU ide korak dalje pa prividno podržava čak i južnoslavensku ideologiju Strossmayera i Račkoga govoreći o „našem narodu“ i „jeziku“: „Dragi prijatelju! Ovim djelom Vi ćete koristiti ne samo jeziku nego i čitavoj prosvjeti našega naroda.“ Miklošič inače nije, osim u Bečkom književnom dogovoru 1850. godine, govorio o jednom narodu s jednim jezikom u koji bi pored Hrvata i Srba uključivao Slovence i njihov jezik. Vrlo je vjerojatno da je takvo i slično Miklošičevo ponašanje rezultat utjecaja onih koji su se u strukturama vlasti nalazili iznad njega. Time bi se moglo objasniti i to da se Rački Miklošičevom kritikom pojma „srpski ili hrvatski“ iz 1879. nije dao smesti, već da je samouvjereno pozvao Miklošiča 23. I. 1881. da pozitivno prikaže Rječnik: „Jamačno ste pregledali I svezak našega „rječnika“. Prem ste u „ogledu“ povoljan sud izrekli: to biste i Daničiću i akademiji učinili veliku uslugu, ako biste o I svezku za učeni sviet nješto pisali. Vi se u takove književne obznane rado neupuštate; ali ne bi li se dali sklonuti na tu iznimku?“ (Sturm-Schnabel, 1991.: 552.).

Javljujući Strossmayeru 24. VII. 1878. da je Daničićev Ogled tiskan, Rački se osvrće na Daničićeve Oblike... napominjući da bi se oni „bili imali odavna po želji svih učiteljskih zborova uvesti i u naša srednja učilišta, da vlada ne uzima pod okrilje slovnice Mažuranićevu i Veberovu.“ (Šišić, 1928.: 180.). Kritika se odnosi ponajprije na Ivana Mažuranića, koji je bio hrvatskim banom od 1873. do 1880. i koji već 60-ih godina kao kancelar Hrvatske dvorske kancelarije u Beču nije pokazivao razumijevanje za jezičnopolitičke naume Franje Račkoga. Primjedba Franje Račkoga pokazuje da se je on vjerojatno već kao nadzornik pučkih i srednjih škola (1863. – 1867.) zalagao za Daničićeve Oblike... namjesto priručnika A. Mažuranića i A. Vebera (usp. podrubnicu br. 10), te da je Akademijin rječnik sagledavao u svezi sa školstvom preko kojega je htio potaknuti željenu književnojezičnu reformu. Rački djeluje konspirativno: razvoje pozadinski usmjerava u Daničićevu smjeru, a ujedno usmjerava i Daničića.

Rački je Daničića upoznao s planom da se s pomoću Rječnika reformira hrvatski književni jezik, pa Daničić u Ogledu, tumačeći opseg rječnika i neuključivanje leksičke građe tadašnjih suvremenih hrvatskih pisaca (koji pišu u skladu s pravilima zagrebačke filološke škole), najavljuje da je sada

„narodni jezik sa svojom pravilnošću i čistotom obznanjen i postao zakon i sa svake strane priznan za zakon u književnosti našoj. Tijem se završuje jedno vrijeme a drugo istom nastaje: završuje se staro vrijeme, kojemu je na kraju narodni jezik u današnjem svom stanju, a nastaje novo, kojemu je na početku taj jezik.“ (Daničić, 1878.: 6.)

Iako je Daničićev Ogled s tim okultističkim izričajem objavljen u srpnju 1878. godine, Daničić izražava bojazan Stojanu Novakoviću 6. X. 1878. da bi se Aka-

demijin Rječnik mogao tiskati „zagrebačkom gramatikom i pravopisom“. Kaže da je on „tvrdio naumio ne popustiti ni pod koji način u našoj gramatici i u našem pravopisu“. Protiv toga ne bi bili samo znanstveni razlozi, već bi se tim „privezalo srpstvo za hrvatstvo (u današnjem smislu)“, u čemu on kao Srbin ne želi sudjelovati (Novaković, 1886.: 389. – 484.; 452. – 453.). Stojan Novaković, recenzent Oгледа, bio je profesor srpske književnosti i slavenske filologije, povjesničar i diplomat, te dug niz godina ministar prosvjete u Srbiji. Daničić mu piše 28. V. 1879. (Miklošiču tek poslije toga) da je Akademija na svojim sastancima ovih dana odlučila da Rječnik radi kako sam zna (Novaković, 1886.: 452. – 453.; Vince, 2002.: 632.). Riječ je o sjednici historičko-filološkoga razreda od 17. V. 1879. u sastavu F. Rački, A. Pavić, L. Geitler i P. Matković, na kojoj „Zaključeno bi jednoglasno, da se redктору Gjuri Daničiću [...] ostave posvema slobodne ruke u izradjivanju toga monumentalnoga djela“ (Rad JAZU 49 (1879): 234.). Budući da Daničić Novakoviću ne kaže kakvu podršku u Zagrebu ima od predsjednika Akademije kanonika Franje Račkoga i njezina pokrovitelja biskupa Josipa Strossmayera (što zna npr. Šulek, a dijelom Miklošič), vrlo je vjerojatno da Daničić Novakoviću gore citiranim riječima pokušava prihvaćanje svojega metajezika i pravopisa u Rječniku JAZU predočiti kao rezultat (njegovih) napora kojih nije bilo. Rački i Strossmayer nisu kanili Akademijin rječnik tiskati na jeziku i pravopisu zagrebačke filološke škole, a da jesu, Daničić to ne bi mogao spriječiti.

Prvi svesci monumentalnoga Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika počeli su se tiskati 1880. godine na metajeziku i pravopisu koje je zahvaljujući odluci i utjecaju F. Račkoga i J. Strossmayera odredio Đuro Daničić. Time je bio učinjen prvi glavni korak prema napuštanju norma zagrebačke filološke škole, a ujedno i prvi korak prema ostvarivanju zamisli kako će Zagreb postati središtem u kojem će se određivati književnojezične norme i temelji i za susjedne južnoslavenske narode, najprvo za Srbijance kojima je vodeći jezikoslovac i reformirani negdašnji zastupnik velikosrpske jezične ideologije prihvatio Zagreb kao glavni južnoslavenski ili barem „srpskohrvatski“ grad. Reformu hrvatskoga književnoga jezika staloženo je na operativnoj razini najavio i opisao Pero Budmani 1885. godine u Radu JAZU 80. Radeći neumorno na Rječniku, Daničić je u Zagrebu umro 17. XI. 1882.

U Srbiji nisu prihvatili vodstvo južnoslavenske Akademije u Zagrebu, već su 1886. godine osnovali svoju vlastitu akademiju (srpsku). Ona je 1959. godine prema uzoru na Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti počela izdavati još uvijek nedovršeni Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, po svojoj veličini konkurentan Rječniku JAZU.

Djelovanje Ignaza Soprona u Bosanskom vilajetu

Dok je kneginja Julija osmišljala Daničićev dolazak u Zagreb, turske su vlasti blokirale knjižnice pravoslavnih škola u Sarajevu i 21. VI. 1865. zaplijenile udžbenike iz Beograda (Hadžiosmanović, 1980.: 25.). Ujedno su pozvale zemunskoga tiskara,

nakladnika i novinara Ignaza Soprona da sa svojom tiskarom dođe u Sarajevo. Sopron je u Bosni 1866. godine počeo prosrpski djelovati i izdavati periodične i ine tiskovine na štokavštini, rabeći suprotno svojim dotadašnjim nakladničkim načelima Karadžićevu ćirilicu, pravopis, pa čak i slijedeći njegovu jezičnu stilizaciju (Neweklowsky, 2002.; Kruševac, 1978.: 11. – 12., 27. i d.).² Turske vlasti dale su tiskati 1867. godine i Bukvar za osnovne škole, kao „dar“ srpskim pravoslavnim školama u BiH. U svim se tim tiskovinama rabi Karadžićeva reformirana ćirilica i načelno fonološki pravopis (uz pojedinačna odstupanja koja bi trebalo posebno opisati). O epizodi svojega života u Sarajevu Sopron se izjasnio ovako:

„Zbog ovoga bosansko-turskog preduzeća bio sam vrlo žestoko napadan od nacionalnih šovinista i kao turkofil ozloglašen, ja se pak ponosim zadatkom koji sam sebi postavio: pojavio sam se kao krčilac napretka, jer sam u Bosni osnovao prvu u štampariju i prve novine, što je u svakom slučaju kulturni momenat. Po tu cenu nije nečasno biti nazvan i turkofilom.“ (Kruševac, 1978.: 39.)

Iako turske vlasti u Bosni nisu imale razloga potaknuti skidanje posljednje zabrane s Karadžićeve ćirilice u Srbiji, rezultat njihova odnosno Sopronova djelovanja bio je 1868. godine upravo taj. Da zabrana nije bila skinuta, došlo bi u školstvu do pravopisnoga razdvajanja pravoslavaca u Bosanskom vilajetu i Kneževini Srbiji, što bi za srbijanske političke interese bilo vrlo problematično u vremenu u kojem je Srbija pripremala ustanak u BiH s ciljem pripajanja BiH Srbiji (usp. Valentić, 2013.: 127.).

Postavlja se pitanje na čiji je poticaj Sopron u BiH svoje tiskovine izdavao upravo u skladu s Karadžić–Daničićevim jezičnim modelom i pravopisom. Treba pretpostaviti da su na njega u tom smislu utjecali oni krugovi na Zapadu koji su desetljećima promicali Karadžićevu književnojezičnu reformu i koji su pozicionirali Daničića u Zagreb. Preko Soprona mogli su lako odrediti pismo i pravopis novih štokavskih izdanja u Sarajevu. Bez znanja i suglasnosti tih krugova turske vlasti u BiH teško da bi mogle organizirati dolazak Soprona i njegove tiskare iz Zemuna. Na postojanje (polu)službenoga dogovora upućuje i to da je Sopron već u rujnu 1866. svoju tiskaru prodao turskim vlastima, iako ju je u pogon stavio tek u travnju. Već krajem 1867. godine Sopron je nastavio djelovati u Zemunu i ondje počeo izdavati tjednik Zemunski glasnik.

Da je Sopronova djelatnost u BiH politički bila zamišljena kao protuteža zamislama J. Strossmayera i F. Račkoga, vidljivo je iz činjenice da se tek dosta vremena

² Prema digitalnoj kolekciji Matice srpske (<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/> pristupljeno 21. X. 2012.) Sopron se u Zemunu sve do priprema za odlazak u Sarajevo nije služio Karadžićevom ćirilicom. Od njegovih 15 tiskovina dostupnih putem kolekcije Matice srpske, tiskanih od 1852. do 1865. u Zemunu (od čega je osam tiskovina iz 60-ih godina), za samo jednu se može nedvojbeno utvrditi da je tiskana Karadžićevom grafijom i fonološkim pravopisom. Riječ je o knjizi pjesama Vladimira Vasića, tiskanoj 1865. god. Nakon tiskanja te knjige Sopron je otišao u Sarajevo. Pjesme Nikole Musulina iz 1863. godine nije tiskao Karadžićevom grafijom, a 1865. ni knjigu Историја србскогъ народа за учењу се србску младежъ. – У Земуну : Трошкомъ штампарије I. К. Сопрона. Видући да се Sopronova tiskara do 1865. nije nikako ili se rijetko služila Karadžićevom ćirilicom, njezino sustavno uvođenje 1865. treba sagledavati u izravnoj vezi sa Sopronovom aktivnosti u Sarajevu.

nakon Sopronova odlaska iz Sarajeva počinju tiskati na latinici izdanja za Hrvate katolike.³

BiH nakon okupacije 1878.: utjecaj generala Josipa Filipovića

Nakon prodora austro-ugarske vojske u Bosnu i Hercegovinu pod vrhovnim zapovjedništvom generala Josipa Filipovića 1878. godine počinju razvoji koji pokazuju da je u zajedničkoj austro-ugarskoj upravi glede hrvatskoga jezika i Hrvata bilo različitih struja i pogleda.⁴ Zahvaljujući generalu Josipu Filipoviću i potpori njemu bliskih vojno-političkih krugova okupljenih oko Cara, u BiH je 1878. prekinuto tiskanje ćirilinih izdanja koja su zaživjela zahvaljujući Sopronu, a u službenu je uporabu na svim razinama (u školstvu, upravi, novinstvu, zakonodavstvu⁵) uveden hrvatski književni jezik u stilizaciji zagrebačke filološke škole (s nekim sitnijim odstupanjima koje bi trebalo prikazati u posebnoj radu).

Okružnicom od 6. VI. 1879. pokrenuto je ustrojavanje građanskih osnovnih škola u kojima će uslijed nedostatka učitelja raditi i častnici austro-ugarske vojske. Odredba o jeziku nastave u tom dokumentu glasi (u izvorniku na njemačkom): „Nastavni

---

³ Godine 1869., kada se obznanjuje turski zakon o školstvu, turske vlasti na latinici objavljuju Bukvar s napomenkom članakah nauka vjere za katoličku mladež u Bosni. Te iste godine počinju se tiskati i štokavski paralelni zakonsko-pravni tekstovi na ćirilici i latinici (sve do 1878. god.), od kojih oni na latinici u načelu slijede pravopis i jezičnu stilizaciju zagrebačke filološke škole (Okuka, 1991.: 48. – 49.). Tim tekstovima kao da se želi uspostaviti ravnoteža koju su od 1866. Sopron i njegovi suradnici eliminirali. Iako se je od 1866. do 1869. u BiH službeno davalo prednost ćirilici pred latinicom, i to Karadžićevoj, hrvatska je latinična pismenost u BiH bila ipak znatno razvijenija i raširenija nego ona srpska ćirilica. Za to su bili zaslužni franjevci, ponajviše fra Ivan Franjo Jukić i fra Grga Martić, koji su u BiH vrlo efikasno organizirali osnovno školstvo za katoličku mladež. Uslijed manjka pravoslavnih škola Jukićevu su školu pohađala i pravoslavna djeca (Pandžić, 2001.: 14. – 15.). Franjevci su tiskali svoje školske početnice, a nedostatak udžbenika pokrivali su uvozom knjiga iz Hrvatske. Godine 1872. ustrojio je don Franjo Miličević u Mostaru tiskaru u kojoj se 1873. godine tiska (vjerojatno njegov) Pravopis za niže učione katoličke u Hercegovini. Utjecaj zagrebačke filološke škole na hrvatsku književnojezičnu normu u BiH u to vrijeme već sasvim dominira. Spomenuti Pravopis za niže učione..., iako je napisan u „ikavskoj Hercegovini“, slijedi „iekavštinu“ zagrebačke filološke škole (Raguž, 1985.: 142. – 143.).

⁴ To se očituje i poslije. Prema riječima jednoga austrijskoga službenika s početka XX. stoljeća, mađarski vladajući čimbenici u hrvatsko-srpskim odnosima u BiH favoriziraju Srbe, austrijski Hrvate, dok je ministarstvo zaduženo za Bosnu izvodilo „ples na jajima“ između obje struje. (Gross, 1966.: 28.)

⁵ Zahvaljujem Lejli Nakaš na tom što je u Sarajevu pribavila i poslala mi pojedine preslike iz Sbornika/Zbornika zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu (1881. –). Taj Sbornik/Zbornik nisam mogao naći u katalozima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Gradske knjižnice u Zagrebu, glavne knjižnice HAZU, u seminarskoj knjižnici Pravnoga fakulteta u Zagrebu, a ni u knjižnici Sabora RH. S obzirom na takvo stanje u glavnim zagrebačkim knjižnicama, koje je rezultat (ne)prilika u dvjema jugoslavenskim državama, nije iznenađujuće da to poglavlje hrvatske i bosanskohercegovačke jezične povijesti nije primjereno ispitano ni opisano. Ono je u znanstvenoj svijesti zapravo zamagljeno i iskrivljeno radovima pojedinih srpskih kolega koji u novije vrijeme netočno i tendenciozno prikazuju da su austro-ugarske vlasti u BiH uvele „Vukov jezik i pravopis“, koji su ondje navodno već zatekle kao rezultat prirodnih razvoja. Oni prešućuju ili marginaliziraju književnojezične temelje zagrebačke filološke škole u službenom jeziku BiH, ne pitaju se zašto je i pod čijim utjecajem I. Sopron prihvatio Karadžićevu ćirilicu tek onda kada se spremio na put u BiH, a ne sagledavaju ni pitanje posebnih latiničnih izdanja koje su turske vlasti započele izdavati za katoličku populaciju nakon Sopronova odlaska.

jezik u takvim je školama hrvatski s latiničnim slovima, pored toga treba podučavati ćirilično pismo i temelje njemačkoga jezika.“ (Strausz, 1884.: 257). Takva se nominacija službenoga jezika u BiH zadržava u dokumentima upravnih struktura tijekom prvih godina okupacije ili oslobođenja, no zajedničko Ministarstvo financija iz Beča donosi već 1879. naredbu kojom se (u povodu prijedloga Zemaljske vlade BiH o ustrojavanju dviju škola u Sarajevu od 26. VIII. 1879.) odbacuje jezični naziv „hrvatski“ i propisuje naziv „Zemaljski jezik s latiničnim pismom“. Poslije toga donosi se više podzakonskih akata u kojima se jezik nastave zove „zemaljskim“, „zemaljskim (hrvatskim, srpskim)“, „bosanskim zemaljskim jezikom“, „bosanskim zemaljskim jezikom (latinična i ćirilična slova ravnomjerno)“, pa čak i „jezikoslovljem“, itd., da bi od 1884., zahvaljujući Benjaminu Kallayu, jedini službeni naziv bio „bosanski“, koji je 1907. zamijenjen nazivom „srpsko-hrvatski“.

Dotok hrvatskih školskih udžbenika u BiH pojačao se nakon 1878. god., a budući da se školstvo reformira i da postaje građansko, hrvatskim udžbenicima pisanima „etimološkim“ pravopisom i jezikom u stilizaciji zagrebačke škole služe se ne samo Hrvati, već i Srbi i Muslimani. To je omogućio general Filipović, koji je pod Jelačićevom komandom 1848. godine sudjelovao u gušenju mađarske revolucije 1849. i pobune u Beču 1848. godine, a s iznenađujućim uspjehom vodio hrvatske postrojbe u Austrijsko-pruskom ratu (1866.), iako je u njem Austrija bila gubitnik. Filipović je u BiH želio provoditi politiku „koja bi se oslanjala na hrvatski element. Zbog toga je morao odstupiti“, i to već krajem 1878. (Gross, 1966.: 13.). Filipović je Sarajevo napustio 2. XII., a 10. XII. predao je u Beču vrhovnu komandu nad vojskom u BiH. Za svoje zasluge u BiH dobio je visoka odlikovanja (Braun, 1907.: 33.), da bi 1882. u Pragu postao komandantom vojnih snaga austro-ugarske vojske za Češku (Bohemiju). Filipovićev odlazak iz BiH uvjetovao je politički lobi s mađarskim grofom Andrassyjem⁶ na čelu, kojemu nije odgovaralo da se BiH politički veže ili oslanja na Trojednu Kraljevinu.⁷

Uspostavivši novu vlast u BiH, Filipović je u Sarajevu pokrenuo izlaženje službenih austro-ugarskih Bosansko-hercegovačkih novina. One su objavile 29. XII. 1878. prikaz o njegovu svečanom dočeku 12. XII. u Beču (i Budimpešti). Njemu

⁶ Zbog sudjelovanja u revoluciji 1848. grof Andrassy bio je osuđen na smrt. Bježi u Pariz gdje postaje članom lože Le Mont Sinai i zatim odlazi u London. 1860. vraća se iz Londona u Ugarsku i 1861. postaje zastupnikom u ugarskom parlamentu. 1867. postaje ugarskim premijerom, a 1871. ministrom vanjskih poslova Austro-Ugarske. S te dužnosti odstupa 1879. godine.

⁷ Da Filipović 1878. nije samovoljno ustrojivao BiH tako da bude oslonjena na Hrvatsku, govori činjenica da je i neposredno prije vojnoga prodora austro-ugarske vojske u BiH imao jednu od svojih audijencija kod Cara u povodu buduće organizacije BiH (usp. pismo Račkoga Strossmayeru od 8. X. 1878. i primjedbe o grofu Andrassyju). Filipović u BiH nije predvodio samo vojsku, već je doveo i više stotina činovnika za rad u državnim službama BiH. Vlast u BiH nakon Filipovića preuzeo je general Wilhelm von Württemberg, koji je pod Filipovićevim zapovjedništvom sudjelovao u zauzimanju BiH. Od kraja veljače 1879. guverner i stvarni vladar BiH postaje zajednički (austro-ugarski) ministar financija. Do travnja 1880. tu je funkciju automatizmom preuzeo Leopold Friedrich von Hofmann, a njegovim odlaskom i dolaskom Józsefa Szlávyja na čelo zajedničkoga Ministarstva financija politikom Austro-Ugarske u BiH počinju dominirati Mađari.

u čast upriličeno je da mu se pred mnogobrojnim generalima i zborom visokih časnika obrati general Maroččić „hrvatskim govorom“, na što Filipović odgovori „hrvatskim jezikom i primi vienac sa svezama u slavenskim i austrijskim bojama.“ Filipovića dočekaše osim časnika u prednjoj dvorani „hrvatski đaci“ s oduševljenim uzvicima „živio!“.

Uredničku dužnost Bosansko-hercegovačkih novina preuzeo je od Čeha Jana Lukeša 25. VII. 1880. Ivan (Vasin) Popović, Srbin podrijetlom iz Vojvodine, koji je u Sarajevo stigao iz Beča, gdje ga je zajedničko Ministarstvo financija u srpnju 1880. imenovalo novim urednikom. Popovićevo preuzimanje uredništva odmah se odrazilo na jezik, slovopis i pravopis u novinama, sa zamjetnom tendencijom prema slabljenju i napuštanju norma zagrebačke filološke škole. Popović se i kao član jezično-pravopisnoga povjerenstva 1883. godine isticao zalaganjem za fonološki pravopis, prenosivši (kako mu je bilo rečeno vjerojatno već u Beču) da „Bošnjake sa tri razne vjeroispovijesti“ treba pravopisno ujediniti, a da će to s vremenom „postati mjerodavno za književnu zajednicu Srba i Hrvata“ (onih u Hrvatskoj i Srbiji).⁸ Do Popovićeva dolaska u Bosansko-hercegovačkim novinama objavljivali su se natječaji za radna mjesta u vladinim službama za koje se je tražilo poznavanje hrvatskoga i njemačkoga jezika (npr. 22. IV. 1880., 25. IV. 1880., 29. IV. 1880.).⁹

Benjamin Kallay

Glavni zaokret u oblikovanju službenoga jezika u BiH bio je proveden nakon što je Benjamin Kallay 4. VI. 1882. stupio na mjesto ministra zajedničkoga Ministarstva financija i postao guvernerom BiH.¹⁰ Ubrzo nakon njegova stupanja na dužnost provedeno je „čišćenje činovničkoga aparata“ kojim je smanjen broj Hrvata koje je u BiH kao činovnike doveo general Filipović (Juzbašić, 1999.: 15.). Ostali su oni koji su se prilagodili i prihvatili provoditi Kallayeve zamisli. Međutim, Kallaye-va politika u svojoj je srži bila definirana već prije nego što je on preuzeo vlast. Na književnojezičnoj razini to pokazuje npr. razvitak u Bosansko-hercegovačkim novinama, a na političkoj razini Adolf Strausz¹¹ u predgovoru svoje knjige o BiH

---

⁸ Prema raščlambi zapisnikâ od 31. III. 1883. i 2. IV. 1883. toga povjerenstva, koju je proveo M. Šator (2004.: 78. – 80.), za morfološki pravopis najviše su se zalagali Ljuboje Dlustuš, Kosta Hörmann (predstavnik Zemaljske vlade, koji je u BiH također stigao 1878. s generalom Filipovićem) te fra Alojzije Mišić, pozivajući se na to da je tako pisao i fra Jukić.

⁹ Bosansko-hercegovačke novine preimenovane su 13. VII. 1881. u Sarajevski list.

¹⁰ Kallay je s jezičnim pitanjem u BiH bio odlično upoznat, pa i slijedom činjenice da je bio autorom knjige *Istorija srpskoga naroda...* koju je s njemačkoga (*Geschichte der Serben*, 1878.) dao prevesti Gavrilu Vitkoviću. Vitković ju je objavio na srpskoj ekavici, ćirilici i prema Karadžić–Daničićevim pravopisnim načelima u Beogradu (vjerojatno) 1882. godine.

¹¹ A. Strausz (1853. – 1944.), etnograf, pisac, novinar, predavač, itd. 1878. god. bio je angažiran kao ratni izvjestitelj austro-ugarske vojske u BiH. U BiH i okolnim slavenskim zemljama boravio je više puta u sklopu putovanja na koje ga je slala ugarska vlada. Do 1886. bio je zaposlen u vojsci. Imao je izvrsne veze u ministarstvima vanjskih poslova više država. Nakon Prvoga svjetskoga rata izabran je za počasnoga predsjednika mađarskoga cionističkoga pokreta koji je utemeljen 1903. godine. Njegova je knjiga o BiH jedan od svojevremeno najiscrpnijih etnografskih prikaza

koja je na njemačkom jeziku tiskana 1882. godine. Predgovor je Strausz potpisao s nadnevkom 3. III. 1882. (u Budimpešti) (o kronologiji koja je prethodila Kallayevu imenovanju zajedničkim ministrom financija 4. VI. 1882. usp. Kraljačić, 1987.: 55.). Strausz je predgovor pisao pod dojmom tzv. Hercegovačkoga ustanka, koji je izbio u povodu uvođenja vojne obveze u studenom 1881. godine, a kulminirao 1882. godine. U ustanku su sudjelovali poglavito Srbi i manjim dijelom Muslimani. Filipovićeve nasljednik general von Württemberg morao je zbog ustanka napustiti svoj položaj 1881., a vjerojatno je zbog njega i József Szlávy kao Kallayev prethodnik odstupio s dužnosti ministra zajedničkoga Ministarstva financija.

Austro-ugarsku politiku u BiH Strausz ocjenjuje slabom i neuspješnom. Smatra da je bila utemeljena na lošim procjenama i na nedovoljnom poznavanju prilika i da je bez potrebne pripremljenosti previše iskušavala i eksperimentirala. Na pitanje tko polaže djelovanje Austro-Ugarske u BiH najveće preprjčke, Strausz odgovara ovako:

„Muhamedanovci? Ne. [...] Kršćansko je pučanstvo to koje poglavito pruža otpor. Tko bi mogao pomisliti da će se ti isti kršćani, za koje je na bojnopolju izginulo tri puta više drugih kršćana nego što njih samih ima, i koji su kao prosjaci molili za pomoć, oslobođenje, i za kruh, već sutra najpodlije i najžešće boriti protiv svojih dobročinitelja, protiv svojih osloboditelja?“

Glede Srba Strausz se izjašnjava ovim riječima:

„Grko-orijentalni kršćani nemaju simpatija prema Austro-Ugarskoj, oni više naginju Rusiji ili Srbiji, no oni ispuštaju iz vida da je mala Srbija još mlada država i da se nalazi na vrlo niskoj kulturnoj razini, zbog čega za nju ne bi bilo od prednosti, pa i kočilo bi ju u njezinu razvitku, kada bi morala upravljati tako velikom zemljom [= BiH]“

Oštra kritika upućena svim kršćanima u BiH u Strauszovu predgovoru služi tomu da izbjegne imenovati Srbe kao glavne krivce za tzv. Hercegovački ustanak i da ujedno pojača argumentaciju u kojoj iznosi kako u hrvatskom narodu u BiH, koji bi kao primarno katolički narod trebao biti prirodan saveznik Austro-Ugarske Monarhije, ne treba tražiti političkoga saveznika. Strausz odbacuje Filipovićeve politiku podređivanja BiH Hrvatskoj:

„Rimokatolici [u BiH] drže se Hrvata, kojih su duhovno vodstvo uvijek voljni prihvatiti, no oni ispuštaju iz vida da Austro-Ugarska bez ugrožavanja svoje vlastite državne ravnoteže ne može dopustiti da u njezinu susjedstvu nastane država [BiH] kojom bi upravljao pridruženi član krune sv. Stjepana [Hrvatska]. U samoj Bosni tomu na putu stajao bi velik i opasan neprijateljski element grko-orijentalnih Bošnjaka.“ (Strausz, 1882.: VI. – VII.)

---

te zemlje. Svoju prvu knjigu o BiH izdao je na mađarskom jeziku u Budimpešti 1881. god. Suautor je bugarske gramatike, a na njemačkom i mađarskom jeziku izdao je i bugarske narodne pjesme s opširnim kritičkim uvodom koji svjedoči o njegovoj velikoj upućenosti u problematiku južnoslavenskih književnosti i narodne poezije. Osnovna znanja o toj tematici zasigurno je stekao 1875. godine kod Franca Miklošiča, dok je u Beču studirao klasičnu filologiju. Strausz je prema vlastitom iskazu napisao 30 knjiga i 6000 članaka.

Tim riječima Strausz iz mađarske perspektive čitateljstvu na Zapadu uvjerljivo predočava zašto se BiH politički ne smije vezati uz Hrvatsku i zašto bi upravo rimokatolici u BiH kao jedna od triju narodnosnih sastavnica mogli ugroziti dualističku ravnotežu Austro-Ugarske. Strausz postavlja retoričko pitanje hoće li Austro-Ugarska uzmoći pronaći u BiH onaj narodnosni element na koji se tamošnja Vlada može osloniti pri ostvarivanju predviđenih ciljeva i tvrdi da će muslimani dragovoljno iseliti i novi dom potražiti na dalekom Istoku ako vide da politika Austro-Ugarske ostvaruje ideje „grko-orijentalnih ili rimo-katoličkih Bošnjaka“. Strausz na taj način sasvim otvoreno kaže da su muslimani narodnosni element na koji se austro-ugarska politika ponajprije treba oslanjati. U predgovoru od 3. IX. 1883. svoje druge knjige o BiH iz 1884. Strausz izričito hvali Benjamina Kallaya kao novoga vođu BiH. Za Kallayev je režim bilo karakteristično, kako kaže M. Gross, da je tek u času uspona srpske propagande dopustio listu Glas Hercegovca da se predstavi kao hrvatski list, iako je sve do 1899. zabranjivao hrvatsko ime čak i pjevačkim društvima (Gross, 1966.: 15.). Prema Srbima i srpskomu imenu bio je popustljiviji ne samo zbog (vanjsko) političkih razloga koje naznačuje Strausz, već i zbog argumentacije pravoslavnoga svećenstva da je „Srbin“ vjeroispovijedna odrednica. U skladu s preporukama A. Strausza Kallayeva je politika u BiH bila orijentirana na stvaranje nove bosanske zajednice s osloncem ponajviše na Muslimanima.

Jezična i pravopisna reforma u BiH u 80-im godinama

Zajedničko ministarstvo financija u Beču zauzelo je 1881. godine stajalište, a sukladno s tim i njemu podređena Zemaljska vlada BiH 1882. godine, da treba pristupiti izdavanju vlastitih udžbenika i ograničiti uporabu udžbenika iz Hrvatske (Papić, 1991.: 62.). Prvi takav novi udžbenik napisao je po nalogu Zemaljske vlade njezin referent za škole Ljubojze Dlustuš (Početnica za osnovne škole, 1882.). Dlustuš je svoj tekst napisao pravopisom zagrebačke filološke škole. Iz toga je vidljivo da Zemaljska vlada tada još nije znala da će se u njezinim novim udžbenicima mijenjati postojeći službeni pravopis. Nakon što je zajedničko Ministarstvo financija odbilo tiskati Dlustušev rukopis i vratilo ga na doradu, Zemaljska vlada BiH predložila je Ministarstvu financija da se Dlustuševa Početnica tiska fonološkim pravopisom. Novomu rukopisu priložena je pozitivna recenzija Franje Vuletića (gimnazijski učitelj u Sarajevu, podrijetlom iz Sinja¹²), dok je drugi recenzent Franjo Klaić ru-

---

¹² Riječ je o autoru Gramatike bosanskoga jezika iz 1890. Nalog da napiše tu gramatiku Vuletić je dobio 1884. godine. Već 1885. god. predao je rukopis s naslovom Slovnica jezika bosanskoga za srednja učilišta. Rukopis je nakon dugotrajne provjere i preradbe tiskan 1890. pod naslovom Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole, bez imena autora i bez predgovora u kojem je autor napisao ovako: „Nazvao sam ovu knjigu „slovnica jezika bosanskoga“ po nalogu visoke zemaljske vlade koja glasi: *Diese Grammatik hat den Titel Gramatik der bosnischen Sprache für Mittelschulen zu führen*“. I nakon tiska Vuletićeve Gramatike u školama u BiH i dalje se rabi, uz odobrenje bosanske Zemaljske vlade, Veberova Slovnica. Tomu su bila dva razloga: ustaljenost u nastavi i to što Vuletićeva slovnica nije imala sintakse. U poglavlju koje je Vuletić posvetio etimološkomu pravopisu, izriče preporuku, u skladu s mišljenjem Zemaljske vlade, da se treba služiti „fonetskim

kopis ocijenio negativno, kritizirajući među ostalim činjenicu što se za škole u BiH pripremaju posebni udžbenici, jer da ondje stanuje isti narod kao u Trojednoj Kraljevini (Šator, 2004.: 77).

Zemaljska vlada kaže u obrazloženju svojega prijedloga da uz fonološki pravopis pristaju istaknuti pisci kao V. Karadžić, Daničić, Miklošič, Budmani, Vrčević i Ljubiša, da ga je lakše naučiti nego etimološki, da se u svim djelima sa ćirilicom rabi samo fonološki pravopis, da je uvođenje etimološkoga načela u ćirilčno pismo za pravoslavce nemoguće, da je pravoslavaca u BiH najviše i da „imaju mnogo smisla za kulturu“ (!) „pa se stoga mora voditi računa o zadovoljavanju ovog elementa“. Kao jedan od važnijih argumenata u korist fonološkoga pravopisa navodi se da JAZU u Zagrebu naginje tomu pravopisu, iz čega se može razabrati da će etimološko načelo uskoro biti potpuno potisnuto:

„I sama Jugoslavenska akademija u Zagrebu, dakle u Hrvatskoj, zemlji najstrožijih etimologa, naginje k fonetici, što je došlo do izražaja prilikom izdavanja velikoga srpskohrvatskoga rječnika [Rječnik JAZU]. Iz toga se može vidjeti da će taj pravopis sve više ulaziti u uporabu i da će etimološko načelo biti sasvim potisnuto“ (Arbih ZM, 2513/BH 1883, prema Papić, 1991.: 64.)

Takav je prijedlog Ministarstvo financija prihvatilo 28. V. 1883. i redigiranu (pravopisno i jezično) Dlustuševu Početnicu tiskalo latinicom i ćirilicom u 10 000 primjeraka (usp. prikaze arhivske građe o tom u Papić, 1991.: 63. – 64. i Šator, 2004.: 75. – 79.). Unatoč reformi, kao prepoznatljiv temelj službenoga jezika u BiH ostao je hrvatski književni jezik u stilizaciji zagrebačke filološke škole.

Normativni utjecaji BiH na Hrvatsku

Stjepan Ivšić zabilježio je iskaz dugogodišnjega urednika Matičina časopisa Vienac Vjekoslava Klaića o normativnom utjecaju BiH na Hrvatsku. Klaić je 1889. u Viencu „znanstveno“ branio „fonetičare“, no Ivšiću je priopćio da je Matica hrvatska u svojim izdanjima „starije oblike (u dat., lok. i instr. pl.) zamijenila novijima i uvela fonetski pravopis zaradi Bosne, jer je vlada ondje učinila jedno i drugo“ (Ivšić, 1938.: 13.).

---

pravopisom“: „Naš se jezik piše dvojakim pravopisom: *fonetskim*, t. j. pravopisom po izgovoru ili sluhu, i *etimološkim*, t. j. pravopisom po korijenu ili osnovi riječi. Običniji je i prikladniji pravopis fonetski, kojim i mi pišemo.“ (nav. djelo, str. 28.). U hrvatskom tisku u BiH ipak se još i nakon tiska Vuletićeve slovnice i dalje rabio stari „korijenski“ pravopis, koji nije bio stran ni Bošnjacima muslimanima od kojih neki njime pišu još i u XX. stoljeću. Napuštanje toga pravopisa u Hrvata vremenski nije jednostavno odrediti jer se npr. zakoni i naredbe za Kraljevine Hrvatsku i Slavoniju novim pravopisom nisu tiskale ni pred Prvi svjetski rat (usp. npr. Sbornik zakona i naredaba valjanih za Kraljevine Hrvatsku i Slavoniju za 1912. godinu u kojem se piše ovako: *siečanj, vrijeme, uvjeti, ustrojeno redarstveno povjereničtvo, bilježništvo, društvo, odšteta, nesgoda, iztraga, podpora, sbornik, izprava, občina, priobčiti, uredjenje, magjarski*. Nakon Prvoga svjetskoga rata Zbornik izlazi s ćirilčnim naslovom Zbornik zakona i naredaba valjanih za Hrvatsku i Slavoniju. Tekstovi se pišu latinicom, a pravopis je striktno fonološki. Jezik je tekstova mješovit, s mnogo ekavizama i srbizama na više jezičnih razina (usp. Zbornik... za god. 1920.).

Ivan Broz slično se izjasnio Antunu Radiću. Broz je djelovanje zagrebačke škole ocijenio kao zabludu i velikom štetom za Hrvate, a zatim je napomenuo da je „bosanskohercegovačka vlada uvela fonetički pravopis, a uveden je i u hrvatske škole u Dalmaciji“: „Ostanemo li mi kod [morfološkoga] pravopisa, mi ćemo ove krajeve izgubiti“ (Stoljeća, 2001.: 401.).

Nakon tiska Brozova pravopisa iz 1892. godine Zemaljska vlada u BiH počela je pravopisna pravila za BiH usklađivati prema Brozovu pravopisu, a u nekim pojednostima prema posebnostima koje su se razvijale u Srbiji.

Nastavit će se u sljedećem broju.

U POVODU OBJAVE HRVATSKOGA PRAVOPISA INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE

Griješe li grješnici ili grešnici?

Nataša Bašić

U očljivo je da i u papirnoj inačici Institutova pravopisa nema definicije hrvatskoga standardnoga jezika, iz koje bi jedino mogla izići uspostava normativnih načela i njihovo možebitno hijerarhiziranje, ako je ovo posljednje u propisniku kakav je pravopisni priručnik uopće potrebno, napose kad je najavljeno da će novi pravopis riješiti sve dvojbe i prijepore.

Namjesto toga, pravopis započinje poglavljem Slova, u kojem se parafrazira članak iz Ustava prema kojem je u službenoj uporabi u Republici Hrvatskoj hrvatski jezik i latinično pismo, iako je strukovnjacima jasno da hrvatski jezik i hrvatski standardni jezik nisu isto. Hrvatski je standardni jezik naime jedna od nekih pojava hrvatskoga jezika, sociolingvistička činjenica i poseban normirani nadorganski idiom kojim su na jedinstven način tijekom povijesnoga razvitka obuhvaćene njegova zapadnoštokavska, kajkavska i čakavska sastavnica (v. Lukežić, 2013.: 298. – 305.), a odlikuje ga jekavska osnovica.

Izostavljanjem definicije hrvatskoga standardnoga jezika i njegove jekavske osnovice otvorio se prostor za normiranje dijela oblika koji izmiču načelu sustavnosti, koje je jedno od temeljnih pri izradbi jezikoslovnih priručnika, a koje se i u ovom pravopisu s razlogom visoko vrjednuje i kojemu se teži. Nadalje, izostavljen je i prikaz ukupnoga fonološkoga inventara hrvatskoga standardnoga jezika, kojemu su trebali biti pridruženi slovni znakovi, kao i moderni prikaz mreže razlikovnih obilježja njegovih članova te izdvajanje onih koja su ključna pri glasovnim promjenama našega pretežno izgovornoga pravopisa na morfemskim granicama, a onda, posljedično, i smjenama fonema te njihovu pravopisnom bilježenju.